

АҲОЛИ МИГРАЦИЯСИНИНГ ЁШЛАР МАЪНАВИЯТИГА ТАЪСИРИ

Азиз Хамидуллоевич Абдуллаев

Ўзбекистон Миллий университети 2-босқич магистранти

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада аҳоли миграциясининг Ўзбекистон Республикасидаги ёшлар маънавиятига таъсири, Янги Ўзбекистонда миграция соҳасидаги ислохотларнинг моҳияти, миграциянинг жамиятимизда қарор топган миллий маънавий қадриятлар тизимининг трансформациясига сабаб бўлаётганлиги, ушбу соҳада мавжуд муаммолар ва уларни ечиш учун лозим бўлган вазифалар, истиқболда юртимизда маънавий муҳит ва аҳоли миграциясининг ўзаро таъсирлашувини тадқиқ этиш билан боғлиқ муаммолар ҳақида сўз юритилган. Хусусан, сўнгги йилларда юртимизда миграцион сиёсатда амалга оширилаётган ислохотлар, хориждаги ўзбек диаспоралари билан икки томонлама фойдали ҳамкорлик алоқаларининг ўрнатилаётганлиги, меҳнат муҳожирларининг миграциягача махсус тайёрлов курсларида ўқитиш тизими ташкил этилганлиги, хавфсиз, тартибли ва қонуний меҳнат миграцияси концепциясининг яратилганлиги таҳлил этилган.

Калит сўзлар: миграция, ёшлар маънавияти, маънавий муҳит, меҳнат муҳожирлари, меҳнат миграцияси.

ABSTRACT

In this article, the influence of population migration on the spirituality of young people in the Republic of Uzbekistan, the nature of reforms in the field of migration in New Uzbekistan, the fact that migration is the cause of the transformation of the national moral value system established in our society, the existing problems in this area and the tasks necessary to solve them, the interaction of the spiritual environment and population migration in our country in the future Research problems are discussed. In particular, the reforms implemented in the migration policy in our country in recent years, the establishment of mutually beneficial cooperation relations with Uzbek diasporas abroad, the establishment of a training system for labor migrants in special training courses before migration, and the creation of the concept of safe, orderly and legal labor migration were analyzed.

Keywords: migration, youth spirituality, spiritual environment, labor migrants, labor migration.

КИРИШ

Миграция ходисаси XXI асрга келиб дунё сиёсий ландшафтнинг ўзгариб кетишига сабаб бўлаётган энг йирик глобал муаммолар каторидан ўрин эгаллади. Зеро, миграцияга сабаб бўлувчи манбалар орасида сиёсий омилнинг мавқеи мисли кўрилмаган даражада ортиб бормоқда. Айни пайтда глобаллашувнинг салбий таъсири ва оқибатлари туфайли миграция жараёнлари мохиятан мураккаблашиб, ўта зиддиятли тус олмоқда. Сўнгги йилларда ривожланган давлатларда миграция муаммосини хал қилиш учун иқтисодий ва сиёсий чора-тадбирлар кўраётганлиги ҳақидаги далиллар миграция борасидаги замонавий ёндашувлар, концепцияларни қиёсий таҳлил этиш, глобаллашув турли таъсирларини кучайиши шароитида рўй бераётган миграция ходисасидаги етакчи тенденцияларни асослашга алоҳида катта эътибор қаратиш зарурати мавжудлигидан далолат беради.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МЕТОДОЛОГИЯ

Ўзбекистонлик олимлардан Э.М.Муҳиддинов, С.А.Ишанходжаев, Л.Х.Исоқов, Ш.Т.Тилибаева каби тадқиқотчилар миграциянинг мамлакатимизга таъсири, ушбу феноменнинг ижтимоий, ҳуқуқий, сиёсий оқибатлари каби жиҳатларини ўрганишган. Ф.Я.Пармоновнинг илмий изланишларида миграция жараёнлари трансформациясига таъсир кўрсатувчи ижтимоий омилларни тадқиқ этилиб, соҳа бўйича мутасадди ташкилотларнинг миграцияга оид фаолияти самарадорлигини оширишга эътибор қаратилган. Д.А.Маджидова, Д.Ғ.Хусанова, А.А.Базаров, Б.А.Акбаров, Н.Х.Зохитова, М.Ш.Яхьяева, Н.М.Сайдалиева, Д.Муйдинов, С.Алимовлар томонидан меҳнат мигрантларини ижтимоий қўллаб-қувватлаш ва реинтеграция қилишнинг ижтимоий-психологик жиҳатлари ўрганилиб, илмий-амалий тавсиялар тақдим этилган.

Тадқиқотда билишнинг анализ ва синтез, умумлаштириш, ижтимоий сўров, қиёсий таҳлил усулларида, шунингдек, тарихийлик, ўзаро алоқадорлик, тизимлилик тамойилларидан фойдаланилган.

МУҲОКАМА ВА НАТИЖАЛАР

Дарҳақиқат, бугунги кунда халқаро миқёсдаги асосий мавзулардан бири халқдро миграция масаласидир. Халқаро миграция борасидаги тадқиқотлар икки парадигмадан келиб чиқмоқда. Биринчи ва асосий парадигма бу миграциянинг келиб чиқиш сабабларини ўрганувчи йўналиш, иккинчи парадигма эса миграциянинг таъсирини ўрганувчи йўналиш ҳисобланади.

Бундай икки хил ёндашувни асослайдиган бўлсак, бугунги кунда миграция глобал миқёсда ошиб бораётганлиги, ҳар бир минтақа ва давлатда хорижликларни учратиш одатий

холга айланаётганлиги, бу нафақат иш ёки таълим олиш мақсадларида балки, туризм, соғлиқни сақлаш ёки умуман яшаш каби бир канча мақсадларда ривожланиб, кенгайиб бораётганлиги ва бу бир имкониятлар эшиги сифатида кўз олдимизда гавдаланишини таъкидлашимиз мумкин. Шу билан биргаликда, халқаро миграциянинг чегара билмай ўсиб бориши, кўплаб муаммоларни хусусан, террорчилик хавфларининг ошиб бориши, ноқонуний миграция ва одам савдоси каби жиноятларнинг содир этилиши, миллий анъана ва кадриятларга путур етказадиган кўп маданиятли жамиятларнинг пайдо бўлиши ва бунга қарши баъзи давлатларда ксенофобия, ирқчилик каби социал-психологик муаммоларнинг ҳам манбасига айланаётганлигини таъкидлашимиз мумкин.

Замонавий дунёда глобаллашув тенденциялари Ер сайёрасида яшаётган ҳар бир инсон ҳаёти, турмуш тарзига ўз таъсирини кўрсатмоқда. Жумладан, постиндустриал жамиятда аҳоли миграцияси ҳам глобаллашиб, дунёнинг деярли барча минтақалари, мамлакатлари, жамиятларини ўз домига тортмоқда. Мамлакатлар ё мигрантларни қабул қилувчи реципиент давлатга ёки уларни халқаро майдонга тақдим этувчи донор мамлакатга ёхуд бир вақтнинг ўзида ҳам реципиент, ҳам донор давлатга айланмоқда, бу жараёндан ҳеч қайси давлат четда қолгани йўқ. Хусусан, бугунги глобал миграция жараёнлари Ўзбекистон Республикасида ҳам давлат ва жамиятнинг иқтисодий, ижтимоий, маънавий, маданий, сиёсий фаолиятига ҳам бевосита, ҳам билвосита ўз таъсирини ўтказмоқда.

Мустақилликнинг дастлабки йилларидаги ишсизлик, иқтисодий қийинчиликлар, ижтимоий ҳимоя тизимидаги камчиликлар каби муаммолар сабабли Марказий Осиё республикаларида, шу жумладан, Ўзбекистон Республикасида ҳам меҳнат миграцияси иқтисодий ва ижтимоий муаммоларнинг ечимларидан бири сифатида қабул қилинган. Бугунги кунга келиб эса Ўзбекистон халқаро миқёсда асосан эмигрант яъни мигрантларни тақдим этувчи мамлакатга айланди. Статистик маълумотларга кўра, 2022 йил 1 октябрь ҳолатида Ўзбекистон Республикасининг доимий аҳолиси сони 35,8 миллион нафардан ортиқ. Бандлик ва меҳнат муносабатлари вазирлиги ҳузуридаги Ташқи меҳнат миграцияси агентлигининг маълумотига кўра, 2021 йил январь ойи ҳолатида 1,7 млн нафар юртдошларимиз меҳнат муҳожирлиги сифатида чет элда меҳнат қилмоқда. Демак, расмий маълумотларга асосланиб, Ўзбекистоннинг меҳнатга лаёқатли ёшдаги умумий аҳолисининг деярли 8,5 фоизи, доимий ўртача аҳолининг эса деярли 5,0 фоизини ишлаш мақсадида мамлакатни қонуний тарзда тарк этган деб ҳисоблашимиз мумкин. Қолаверса, таълим, даволаниш каби мақсадларда чет элга кетган, бошқа давлатда қамада уч ой истиқомат қилган инсонлар ҳам мигрант сифатида тасниф

қилинади. Баъзида эса ўзбекистонлик мигрантлар иммиграцион тартибларга ҳилоф равишда (иллегал миграция) ёки миграция мақсадини ўзгартирган ҳолатда кўрсатиб (масалан, туризм, шахсий мақсадлар каби) мамлакатни тарк этишади. Афсуски, мамлакатимизда ҳозирча ташқи мигрантларнинг аниқ миқдорини таҳлил қилган маълумотлар базаси ёки статистик ҳисоботлар мавжуд эмас. Қандай асос билан бошқа мамлакатга кетилишидан қатъий назар, ташқи миграция маълум даражада жамиятимиздаги маънавий муҳитга таъсир этмоқда. Инсонларнинг бошқа давлатлар, ижтимоий ва маънавий муҳит, қадриятлар тизими билан алоқага киришиши фақатгина ўзларининг тақдирига эмас, давлат ва жамиятнинг келажагига, хусусан, мамлакатдаги маънавий муҳитнинг тараққиётига ҳам ўз таъсирини кўрсатади. Шу сабабли ҳам, Ўзбекистон Республикасида давлат миграция жараёнини, фуқароларнинг ишлаш, таълим олиш мақсадида чет элга кетишларини, хорижда истиқомат қилишларини ҳамда қайтиб келишларини тартибга солишнинг маълум тизими шакллантирилган. Давлатнинг миграцион сиёсати умуминсоний ва миллий ахлоқий қадриятлар, инсонпарварлик, миллатпарварлик, ватанпарварлик, халқлараро ҳамжиҳатлик, бағрикенглик каби ахлоқ тамойилларига асосланади. Хусусан, мамлакатимизнинг миграция билан боғлиқ қонунчилик тизими ҳам гуманизм, миллатпарварлик, ватанпарварлик каби ахлоқий тамойиллар асосида шакллантирилган.

Ўзбекистонда мигрант ота-онанинг фарзандлари кўпинча васийлар вазифасини бажаруви қариндош-уруғлар, оила аъзоларининг қарамоғида қоладилар. Бундай болалар ривожланиш нуқсонлари, психосоциал ва ҳиссий муаммоларга дуч келиши мумкин бўлиб, бунда ота-оналарнинг сафардалиги болага ғамхўрлик қилишда муаммолар туғдиради. Ота-оналарнинг миграцияси, хусусан, боланинг таълимига, соғлигига ва ижтимоий ҳолатига салбий таъсир кўрсатиши кузатилмоқда. Ота-оналарнинг сафарда бўлиши боланинг овқатланиши, таълим олиш даражасига салбий таъсир қилиши ҳамда депрессия ҳолатини келтириб чиқариши мумкин бўлган уй юмушлари ва унинг зиммасига юклатилган масъулият боланинг эрта улғайишига сабаб бўлади.

Ота-оналарнинг миграцияси болаларнинг ижтимоий ҳимоя қилиш, сифатли таълим олиш, ота-она тарбиясини олиш ва жамиятда иштирок этиш ҳуқуқларини амалга ошириш имконини бермайди. Миграциянинг ижтимоий оқибатларини тан олиш, васийлар қарамоғида қолган болаларга ота-она миграциясининг салбий таъсирини камайтиришга қаратилган далилларга асосланган сиёсат ва дастурларни қабул қилишдаги муҳим қадамдир. Шу маънода, миграция болаларнинг Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Бола ҳуқуқлари тўғрисидаги конвенциясида кўзда тутилган ҳимоя қилиниш, таълим олиш, жамиятдаги иштироки ва мустақил қарорлар

қабул қилиш ҳуқуқларини кафолатлай олмайди (UN-CRC, 1989).

Умуман олганда, кўп сонли оилаларнинг фикрига кўра, миграциянинг ижобий таъсири салбий таъсиридан кўра салмоқлидир. Чет элда ишлайдиган оила аъзолари томонидан юборилган пул жўнатмалари оилаларнинг иқтисодий заифлигини камайтириши мумкин. Тадқиқотлар шуни кўрсатадики, ўтказилаётган молиявий маблағлар эвазига оилалар ўз турмуш шароитларини яхшилашлари, ўқув материалларини сотиб олиш, соғлиқни сақлаш хизматларидан ва бошқа шу каби имкониятлардан фойдаланишлари мумкин.

Аммо, пул ўтказмалари оилаларнинг эҳтиёжларини, хусусан болаларнинг психологик фаровонлигини тўлиқ қондириш учун етарлими ёки йўқми ҳануз тасдиқланмаган. Ота-оналарнинг миграцияси сабабли, назоратсиз қолган болалар оиланинг бузилиши оқибатларидан жабр чекишлари, етарлича ғамхўрлик кўрмасликлари ва институтилизация хавфига дуч келишлари мумкин. Бу, айниқса, болаларнинг психологик ва ҳиссий саломатлигига таъсир қилиши мумкин.

Баъзи ҳолларда, болалар одатда ака-ука ва опа-сингилларга ғамхўрлик қилиш, уй юмушларини бажариш ва қишлоқ хўжалиги ишлари каби катталар томонидан бажариладиган ишларга жалб қилиниб, бу уларнинг таълим олиши ва бўш вақтларини ўтказишларига халақит бериши мумкин.

Хусусан, тадқиқотлар давомида болалар учраши мумкин бўлган учта асосий потенциал салбий таъсир аниқланди:

1. Болага ғамхўрлик қилиш. Тадқиқотлар шуни кўрсатадики, ўзбекистонлик меҳнат муҳожирларининг аксариятининг фарзандлари бўлишига қарамай, улар ёлғиз ўзлари миграция қилишни афзал кўрадилар ва кўп ҳолларда болаларни ота-онанинг бири ёки биронта қариндошнинг назорати остида қолдирадилар ёки баъзи ҳолларда уларни интернат шаклидаги муассасаларга жойлаштирадилар.

Оталар миграция қилганида, оналар одатда болаларнинг асосий ҳомийси ҳисобланади. Ота- она миграция қилган ҳолларда қариндошларнинг васий сифатида жалб қилиниши энг кенг тарқалганлигини кузатиш мумкин. Кўп ҳолларда, қариндошлар томонидан кўрсатиладиган ғамхўрлик болалар учун энг хавфсиз ва барқарор муҳит саналади. Бироқ, бундай васийлик расмий равишда расмийлаштирилмайди ёки тегишли органларда рўйхатдан ўтказилмайди ва васийлар иқтисодий муаммоларга дуч келган ҳолатларда, болалар бепарволик, эксплуатация ва таҳқирлаш хавфи остида қоладилар.

2. Болаларнинг психологик ҳолатига таъсири. Оиладаги вазиятдан қатъи назар, болаларнинг аксарияти миграция пайтида ота-оналарини соғинадилар. Тадқиқот натижалари шуни кўрсатадики, ота-оналарнинг миграцияси болаларнинг эмоционал фаровонлигига

энг жиддий таъсир кўрсатади.

Тадқиқот шуни кўрсатдики, оталар миграцияси болаларнинг эмоционал фаровонлигини энг паст кўрсаткичга олиб тушади: отасиз яшаган болаларнинг аксарияти кайфиятнинг тушиши ва ғамгинлик ҳисси вужудга келишини қайд этишди. Бундан ташқари, кам таъминланган оилаларда ота-оналарнинг сафарда узоқ вақт бўлишлари ҳам болаларнинг ҳиссий ҳолаига салбий таъсир кўрсатади. Болалар ота-оналарини кўмсаган ҳолларда, улар стресс ҳолатига тушиб, бу ўз навбатида уларнинг кайфиятлари ва фъел-атворларидаги ўзгаришларга сабаб бўлади ва болаларнинг психологик фаровонлигининг бошқа жиҳатларига салбий таъсир кўрсатади.

3. Болаларнинг ҳимояси ва фаровонлигига таъсири. Ота-оналар миграция қилиб, ўз фарзандларини ташлаб кетишга мажбур бўлганларида, уларнинг фаровонлиги ва ҳимоясига жиддий зиён етади.

Таҳлиллар шуни кўрсатадики, васийлар одатда болаларни тарбиялаш ва назорат қилишнинг турли усулларида фойдаланадилар. Болаларнинг 7 фоизга яқини жисмоний жазолалардан, уч фоизи оиладаги зўравонликлардан ва 6 фоизи мактабдаги таҳқирлашлардан азият чекади.

Болаларнинг учдан бир қисми ота-оналарининг миграциясидан сўнг ўз зиммаларига уй юмушлар, болаларни парвариш қилиш ва ака-ука ва опа-сингилларга ғамхўрлик қилиш билан боғлиқ бўлган кўшимча мажбуриятларни оладилар. Болаларнинг ўзлари кўшимчаюмушларни ўқиш ёки ҳаётнинг бошқа соҳаларига халақит берадиган омиллар қаторига кўшмайдилар. Шунга қарамай, таҳлил шуни кўрсатадики, уй юмушлари кўламнинг кенгайиши болаларнинг кайфиятига салбий таъсир кўрсатади.

ХУЛОСА

1. Мигрант оилалардаги болаларни қариндошлари томонидан васийликка олинишини таъминлаш зарур. Аҳолига ушбу жараёни амалга оширишида қуйидаги чора-тадбирлар қўл келиши мумкин:

- Расмий васийлик ва уни расмийлаштирмасликнинг салбий оқибатлари тўғрисида оилалар ва жамоалар ўртасида тарғибот-тушунтириш ишларини ташкил этиш.
- Рўйхатга олиш ва ҳужжатларни тўплаш жараёнида васийларга ёрдам бериш
- Васийликни расмийлаштириш жараёнини оддийлаштириш
- Ҳуқуқий кўмак ва маслаҳатлар таклиф қилиш

2. Болалар ва уларнинг оилалари учун меҳнат миграциясининг даражаси ва унинг оқибатларини тушуниш

учун Ўзбекистон ҳукуматидан кўпроқ миллий тадқиқотлар ўтказилиши талаб этилади. Масалан, интернат шаклидаги муассасаларга жойлаштирилган миграция таъсирига учраган болалар ҳамда зўравонлик ва камситиш қурбонлари бўлган болаларга алоҳида эътибор қаратилиши шарт.

3. Кам таъминланган оилаларни қўллаб-қувватлаш учун этарли ресурсларни ажратиш ва бундай дастурларнинг таъсирини кузатувчи мониторинг механизмларини такомиллаштириш орқали Ўзбекистонда ижтимоий ҳимоя тизимини миллий ва минтақавий даражада такомиллаштириш.

4. Одамларнинг бошқа мамлакатга ёки минтақага миграция қилишга қарор қилишларидан аввал, уларни миллий меҳнат бозорида мавжуд бўлган имкониятлар ҳақида хабардор қилиш. Маҳаллий фабрикалар, фермерлик хўжаликлари ва бошқа соҳага ихтисослашган корхоналар сони ошиб, мамлакатда иш кучига бўлган талаб ўсиб бораётган бир даврда, аҳолига доимо ҳам мавжуд имкониятлар тўғрисида маълумот берилмайди ёки улар этарли кўникмаларга эга эмас. Мавжуд иш жойлари ҳақида кенгроқ маълумот тарқатилиб, миграция қилишни ўйлаётган шахслар, айниқса фарзандли аёллар учун касбий тайёргарлик курслари ташкил этилиши мумкин.

5. Тиббий хизматлардан бутун Ўзбекистон бўйлаб фойдаланиш имкониятларини яхшилаш, бунда олис ҳудудларда жойлашган оилаларни самаралироқ қамраб олишни таъминлаш. Ҳар бир вилоятда мобил тиббий пунктларини ташкил қилиш ва жамоа аъзоларининг билимларини ошириш ечим бўлиши мумкин. Мажбурий эмлашлар жадвалига А гепатитига қарши вакциналарни киритиш ва у билан барча болаларни бепул таъминлаш (батафсил маълумот олиш учун кенг миқёсда эмлаш бўйича тадқиқотлар ўтказинг).

6. Вилоятлар даражасида 0 дан 6 ёшгача бўлган болалар учун мактабгача **таълим хизматларини яхшилаш**. Кичик ёшдаги болаларни мактабгача тарбия муассасалари хизматлари билан қамраш оналарга ишга жойлашиш имкониятларини кенгайтиради. Кам таъминланган оилаларга хусусий хизматлардан фойдаланиш ва зарур вакциналарни олиш учун субсидиялар ажратиш.

7. Ўзбекистон бўйлаб **норасмий таълим дастурларининг** хилма-хиллиги, оммавийлиги ва улардан фойдаланиш имкониятини юқори малакали мутахассислар ва мактаблар билан доимий алоқалар асосида таъминлаш тавсия этилади. Ушбу кўмак ота-оналар миграциясининг таъсирига энг кўп учрайдиган кичик ёшдаги болаларнинг ёши ва эҳтиёжларини ҳисобга олиши керак.

8. Мигрант оилалари болаларнинг зиммасига уларни норасмий таълим жараёнига жалб қилинишига тўсқинлик қилиши мумкин бўлган ортиқча уй юмушлари тушмаслиги

учун кундалик уй ишларини бажаришда **қўшимча ёрдам ва кўрсатмалар** билан таъминланишлари зарур.

9. Мактаблар ва маҳаллаларда (шу жумладан, муҳожир оилалардаги болалар билан бирга) хавф остида бўлган болаларни аниқлаш, баҳолаш ва ижтимоий хизматларга йўналтиришнинг **аниқ тизимини ишлаб** чиқиш жуда муҳимдир. Маҳаллаларда болаларни ижобий тарбиялаш мавзусида умумий таълим кампаниялари уюштирилиши зарур (мисол учун, зўравонликсиз самарали тарбиялаш усуллари, рағбатлантириш ва самарали мулоқот қилиш кўникмалари).

Миграция болаларнинг эмоционал фаровонлигига энг жиддий зарар келтирганлиги сабабли, мактабларда, коллежларда ва маҳаллий жамоаларда миграция таъсирига учраган болаларга профессионал психо-социал ёрдам хизматларини ривожлантириш ва кенгайтириш жуда муҳимдир. Ушбу ёрдам ёшга қараб мослаштирилиши ва ота-она миграцияси таъсиридан энг кўп азият чекган ёш болаларга қаратилиши лозим. Мактабларда ишлайдиган психологларга маълум бир мақсадли гуруҳ, хусусан, муҳожирларнинг болалари билан ишлаш бўйича қўшимча ўқув машғулоти ташкиллаштирилиши шарт. Мактабларда таҳқирлашларга қарши курашиш ва хавфсиз ўқув муҳитини таъминлаш бўйича комплекс дастурлар ва стратегиялар ишлаб чиқиш шарт.

REFERENCES

1. <https://parliament.gov.uz/uz/events/committee/34644/>
2. Алимов Сардор Комил ўғли. Аҳоли миграцияси ижтимоий-ахлоқий муҳит трансформацияси омили сифатида. Фалсафа фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати. 2022. <http://library.ziyonet.uz/uz/book/123332>
3. «Ўзбекистонда болалар ва ёшларини ижтимоий ҳимоя қилиш миллий тизимини яратиш». ЮНИСЕФ ҳисоботи (2020) <https://www.unicef.org/uzbekistan/en/reports/building-national-social-protection-system-fit-uzbekistans-children-and-youth>